

Wassenaarseslag ongenummerd, bij Vleysmanlaan 1, hek en lantaarnpaal Rijksdorp

Adres	Wassenaarseslag ongenummerd, bij Vleysmanlaan 1
Postcode	
Kadastraal nummer	B 5753 Hek B 8350 Hek en Lantaarnpaal
Naam	Nvt
Beschermd gezicht	Nee
Aantal onderdelen behorend tot het beschermd monument	2
Benoeming onderdelen complex	Hek en lantaarnpaal
Oorspronkelijke functie	Markering entree villapark; straatverlichting
Datering/Bouwjaar	1919

Omvang bescherming

De bescherming betreft het HEK en de LANTAARNPAAL.

Inleiding

Het hek en de lantaarnpaal van omstreeks 1919 en gebouwd naar ontwerp van Co Brandes behoren tot het villapark Rijksdorp, dat na de Eerste Wereldoorlog ontwikkeld werd. Het hek was gedurende een groot aantal jaren overgroeid en is onlangs vrijgelegd; enkele spijlen zijn weggeroest en er is sprake van betonrot. De lantaarnpaal doet niet meer als zodanig dienst en is de enige overgebleven paal van Rijksdorp van rond 1919; ook hier is sprake van betonrot.

Over Rijksdorp

Rijksdorp is een villawijk aan de rand van de Wassenaarse duinen, waarvan de eerste plannen uit 1913 stammen en die ontwikkeld werd op de terreinen van de voormalige 17de-eeuwse buitenplaats Rijxdorp. Dit huis werd kort na de Eerste Wereldoorlog afgebroken. De wijk werd ontwikkeld door N.V. C.F.A. Jonkers & Co s Maatschappij tot Exploitatie van het Villapark Rijksdorp, een van de werkmaatschappijen van het landgoederenbureau N.V. Jonkers & Co onder directie van C.F.A. Jonkers, die de terreinen in 1916 verwierf. De heer Jonkers, die tijdens de eerste wereldoorlog kelner in de Utrechtse stationsrestaurant was geweest en daarbij goed verdiend had, ontptopte zich als een geboren zakenman met innemende manieren. Hij was een van de eersten,

die een woningbureau oprichtte (te Rotterdam), waar verkopers van of gegadigden voor een woonhuis zich konden laten inschrijven. Bij het tot stand komen van verkoop of aankoop berekende hij een half procent van de koopsom als bemiddelingskosten. Hij gaf de architect J.J.(CO) Brandes opdracht een verkavelingsplan voor Rijksdorp te ontwerpen, met de bedoeling deze terreinen snel met een fikse winst te verkopen. Verder slaagde hij er in de heer L. Thurkow als geldschietter in zijn project te interesseren; er diende een grote geldsom op tafel te komen om Rijksdorp bouwrijp te maken. Behalve de aanleg van wegen ging het om de aansluiting op het water-, gas-, en elektriciteitsnet. De aanleg van het 48 hectaren grote villapark werd uiterst voortvarend aangepakt. Voor de wegeaanleg zorgde de heer J.P. Huner, wegebouwer en tuinbouwkundige, destijds wonend aan de Rijksstraatweg in Den Deijl. Huner groef het steilste gedeelte van het Slag (toen nog een zandweg) bij de Klip af en verwerkte voor de verharding van de nieuwe lanen het puin dat afkomstig was van de in 1919 afgebroken boerderij aan het begin van de Van Bronckhorstlaan. Omdat ijzer en staal kort na de oorlog bijzonder moeilijk te verkrijgen waren, ontwierp architect Brandes betonnen lantaarnpalen, eerst met gladde afwerking, later bespoten met een ruwe cementlaag. De top werd gevormd door horizontale afdekplaat, met daaronder de gloeilamp. In de lantaarn zat op een meter hoogte een afsluitbare opening waarin de elektrische aansluiting bereikbaar was. Deze opening was met een metalen plaat afgesloten. Via een uitgespaarde holle ruimte kon vanaf de onderkant van de paal een grondkabel ingevoerd worden. Boze tongen beweerden dat de straataanleg bij voorkeur 's nachts plaatsvond, omdat het niemand aanging wat voor twijfelachtige materialen ervoor gebruikt werden. Deze markante, zij het nogal massieve maar oerdegelijke palen werden pas na 1945 vervangen. De lantaarnpalen zijn geruime tijd na de bevrijding gefaseerd opgeruimd. Zo hebben de palen aan de Katwijkseweg tot in de jaren zestig dienst gedaan. De naar schatting vijftig palen stonden in heel Rijksdorp inclusief de opgang van De Klip (locatie van het hek) en ook vanaf de kruising Storm van 's Gravesandeweg / Katwijkseweg, langs deze weg tot in Rijksdorp. Het laatste, enig overgebleven exemplaar staat bij De Klip, aan de Wassenaarseslag, ter hoogte van het hek.

Brandes was ook verantwoordelijk voor het ontwerp van de twee ingangshekken tot het villapark, waarbij opnieuw veel gebruik gemaakt werd van beton. Het meest monumentale hek verrees op de hoek tussen Het Slag en de Katwijkseweg. Daar had een woning gestaan en het hek gaf toegang tot een beukenlaan (evenwijdig aan de Katwijkseweg liep, tussen Het Slag en het Driekante Gat (de vijver bij Katwijkseweg 15). Het hek werd afgebroken toen de Duitse bezetters in de Tweede wereldoorlog op deze plaats een betonnen bunker lieten bouwen. Het tweede en kleinere hek lag aan Het Slag, ongeveer halverwege de Vleysmanlaan en De Klip en ging tot voor enkele jaren schuil onder het struikgewas en prikkeldraadrollen waarmee het toenmalige luchtmacht terrein afgezet was. Dit hek vormde de toegang tot een met coniferen en rododendrons omzoomde laan naar de villa 'De Witte Hoogt', nu Meijboomlaan 4-6, die de architect A.H. Wegerif in 1925 ontwierp als woonhuis annex kantoor voor de heer Jonkers zelf. Dit pand was bedoeld om na voltooiing van het villapark als theetuin en hotel in gebruik genomen te worden. Dit laatste is nooit gebeurd. Rijksdorp ontwikkelde zich moeizaam en – op enkele huizen na – vond vooral na de Tweede Wereldoorlog de verdere ontwikkeling plaats.

Rijksdorp maakt onderdeel uit van het van rijkswege aangewezen Belvederegebied Duin Horst en Weide en het gelijknamige provinciale landschap.

Over de architect

Jacobus Johannes (Co) Brandes (1884-1955) heeft in Wassenaar en de regio Den Haag een omvangrijk en gevarieerd oeuvre nagelaten. Zijn oeuvre bevat niet alleen woonhuizen, maar ook bijvoorbeeld kantoren, hotels en tuinontwerpen. Brandes stond bekend als vakkundig en hardwerkend en werd gewaardeerd om zijn kwaliteiten en als mens. Hij was lid van de Haagse Kunstkring en gaf regelmatig lezingen. Daarnaast richtte hij in 1918 het tijdschrift 'Levende Kunst' op, dat diende om eigentijdse architectuur en kunst onder de aandacht te brengen. Brandes genoot zijn opleiding in een timmermanswerkplaats en als bouwkundig tekenaar. Vervolgens werkte hij bij diverse architectenbureaus waaronder dat van Van der Steur in Haarlem en vanaf 1909 werkte hij voor het architectenbureau Hoek & Wouters, toen gevestigd in Den Haag. In 1912 werd hij compagnon binnen dat bureau. Het is moeilijk toeschrijvingen te doen wat betreft de projectarchitect voor werken binnen het bureau. Over het algemeen wordt aangenomen dat Wouters de acquisitie deed en zich vooral met de projectontwikkeling bezig hield. Hoek had de

dagelijkse leiding van het bureau en Brandes ontwierp. Daarom worden de werken van het bureau Hoek & Wouters vanaf 1909 doorgaans aan Brandes toegeschreven. Bovendien bleef Brandes na de opheffing van het bureau in 1915 tot 1918 voor Wouters werken, zodat ook na deze tijd werken van het bureau van Wouters van Brandes' hand kunnen zijn.

Er zijn in Wassenaar circa 25 werken van Co Brandes bewaard gebleven. Daaronder zijn verscheidene rijksmonumenten, zoals Boekhorst (Schouwweg 68-69, 1913), Villa Maarheeze (Rijksstraatweg 675, 1914), Nijenstede (Schouwweg 107, 1915), de Bonifaciuschool (Kloosterland, 1917) en Schouwenhoek (Schouwweg 102, 1917). Het huis op de hoek Buurtweg-Waldeck Pymontlaan, genaamd Hilgestede, uit 1919 in De Kieviet is beschermd als gemeentelijk monument.

Aanvankelijk ontwierp Co Brandes in de Nieuw Historiserende Stijl; hiervan is Villa Maarheeze een voorbeeld. Later ontwikkelde hij een vormtaal in de Nieuwe Haagse Schoolstijl. Hierbij stond een evenwichtige massaopbouw en een kubistische wijze van bouwen met in- en uitspringende gevelvlakken centraal. De daken werden van ruime overstekken voorzien, zodat de sterke horizontale geleiding van de gevels ook ondersteund werd door de dakranden. Daarnaast werd veel aandacht in het ontwerp besteed aan de relatie tussen binnen en buiten en een vloeiende overgang daartussen, zoals overdekte terrassen en loggia's. Bij deze wijze van ontwerpen hoorde een tuin in Nieuw Architectonische Tuinstijl, waarin ook veel aandacht werd besteed aan de overgang van het huis naar de tuin, waarbij geleidelijk van binnen, naar semi-binnen (erkers, veranda's, pergola's), naar een stenig buiten (terras) en vervolgens (via trappen) naar de tuin overgegaan wordt. Brandes' werken in de Nieuwe Haagse Schoolstijl zijn bijvoorbeeld het nabijgelegen Meijenhage op Duinvoetlaan 2 uit 1918 dat hij voor zichzelf bouwde, Koninginneweg 1, Septima, uit 1921, Konijnenlaan 41 uit 1924 (inclusief een tuinontwerp in Nieuw Architectonische Tuinstijl) en Groot Haesebroekseweg 51 uit 1925. Van al deze ontwerpen is Groot Haesebroekseweg 51 het meest geraffineerd in opbouw en detaillering en het meest gaaf bewaard gebleven.

Stedenbouwkundige aspecten

De lantaarnpaal staat dicht bij de stoep van de Wassenaarseslag, aan de oostzijde, en in de meest westelijke hoek van de tuin van het huis Vleymanlaan 1. Het hek ligt ongeveer 25 meter noordoostelijk daarvan.

Architectonische beschrijving¹

Hek

Het hek bestaat uit drie betonnen, samengestelde pijlers. In twee pijlers zijn openingen voor verlichting uitgespaard. Deze pijlers worden afgesloten met een met dekplaten afgedekte 'kop' met daarop 'RIJKS' (links) en 'DORP' (rechts). Tussen deze hoofdpijlers bevindt zich een dubbel draaihek van ijzer. Tussen de meer eenvoudige pijler uiterst links en de linker hoofdpijler bevindt zich nog een enkel draaihek. De detaillering van de ijzeren hekken is typerend voor Brandes.

Lantaarnpaal

Betonnen, vierkante paal die zich verjongt en die afgesloten wordt met een uitkragende, forse en vierkante afdekplaat. Daaronder hangt de armatuur (fitting) voor de verlichting.

Waardstelling

Het hek en de lantaarnpaal zijn vanwege de cultuurhistorische -, architectuurhistorische - en ensemblewaarde van algemeen belang voor de gemeente Wassenaar

- als onderdeel van, als uitdrukking van en als herinnering aan de ontwikkelingsgeschiedenis van Wassenaar en de geschiedenis van de villawijk Rijksdorp in het bijzonder;

¹ Deze beschrijving is geen uitputtende beschrijving maar een beknopte schets van de belangrijkste aspecten ten aanzien van hoofdvorm, materialen en detaillering.

- vanwege de plaats die deze onderdelen innemen in het Wassenaarse oeuvre van architect Co Brandes en de herkenbaarheid van zijn ontwerpstyl in de ijzeren draaihekken;
- vanwege de gaaf bewaarde hoofdvorm en het vrijwel gaaf bewaarde en typerende materiaalgebruik en detaillering van de ijzeren onderdelen van het hek en de gaaf bewaarde hoofdvorm en het uitzonderlijke materiaalgebruik van de hekpijlers;
- vanwege de gaaf bewaarde hoofdvorm en het uitzonderlijke materiaalgebruik van de lantaarnpaal;
- vanwege de herkenbaarheid van deze elementen als voormalige straatverlichting en markering van een toegang tot Rijksdorp en vanwege de ruimtelijk-functionele relatie met de stedenbouwkundige opzet van het villapark;
- vanwege de ligging in en als onderdeel van het van rijksweg aangewezen Belvederegebied Duin Horst en Weide en het gelijknamige provinciale landschap.

Bijlagen

Foto's situatie 2012; afbeelding Google Earth; kadastrale kaart.

Literatuur/bronnen

Gemeentearchief/bouwdossiers; bezoek ter plaatse 13 december 2012; gegevens P. de Geus; Nimwegen, G.J. van, 'Villapark Rijksdorp', in: Wassenaar...Toen, een bundel historische schetsen.